

dela ili uvažavati specifičnosti društvenog razvoja u Bosni i Hercegovini i napraviti neku vrstu vlastite, bosanskohercegovačke periodizacije? Pored toga, gosti iz Hrvatske (prof. dr. Drago Roksandić i dr. Igor Graovac) i Srbije (dr. Latinka Perović) istakli su potrebu problemskog pristupa historiji, preporučivši komparativne studije kao najbolje sredstvo potpunog sagledavanja pojedinih naučnih problema.

Najveći broj učesnika na skupu bio je iz Sarajeva, ali su učestvovali i historičari iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine (Banja Luka, Mostar), kao i iz Srbije, Hrvatske, Njemačke i Sjedinjenih Američkih Država. Posebnu vrijednost skupu dalo je prisustvo velikog broja mladih historičara, onih na kojima leži budućnost historijske nauke u Bosni i Hercegovini. Stariji historičari su do sada, nažalost, pokazali da se bez obzira na organiziranje ovakvih i sličnih okupljanja teško odriču svog pristupa historiji. Većina istoričara i povjesničara iz Banja Luke i Mostara čak ne pokazuju ni neku naročitu spremnost da učestvuju na okupljanjima historičara izvan njihovog *nacionalnog entiteta*. Zatvaraju se u svoje avlije i zaključavaju već zatvorena vrata na njima. Kako onda od njih očekivati da tumače historiju nepristrano, a o modernijem pristupu prezentiranja historije da i ne govorimo. ■

Edin Radušić

Đorđe Stanković, *Istorijski stereotipi i naučno znanje*,
Plato, Beograd, 2004, 311.

Kako svako zanimanje obilježi čovjeka i učini ga prepoznatljivim, tako i otvorena riječ upućena prvenstveno vlastitim studentima, pa onda i stručnoj javnosti može da otkrije profesorsku vokaciju starog kova, koja se ogleda u upornom i strasnom traganju za istorijskom istinom, otvorenošću da svoje znanje podijeli, pa makar je ono ne bilo do kraja uobličeno u cjelinu i zadovoljno sobom, te nuđenjem novih teorijsko-medotoloških inovacija koje bi unaprijedili dalja istraživanja svih onih koji se bave poniranjem u prošlost. Možda još važnije, to je znanje koje proističe iz ljudske potrebe da se dostignu sopstvena načela koja njeguju slobodu ličnosti i napora da se prevaziđe vlastita zatvorenost prouzrokovana akademskom uronjenošću u svijet samoće i nedoumica. Takva vrsta napora neosporno u našem vremenu rezultiraju suprotstavljanju sa duhovnom i moralnom dekadencijom u društvu i profesionalnim krugovima, samozadovoljnim i lažnim veličinama koje se iscrpljuju u samodokazi-

vanju otkrivajući na taj način intelektualnu prazninu, te u krajnjoj liniji sukobljenošću sa mitskim predstavama o prošlosti koje nose sobom i nezaobilazne stereotipe.

Pred nama je, dakle, zbirka objavljenih tekstova profesora beogradskog univerziteta i šefa odsjeka za istoriju Jugoslavije Đorđa Stankovića koja počinje neobičnim uvodom – predgovorom iz 1988. godine. Njim on podsjeća na svojevremeni apel za potrebom utvrđivanja bilansa “istorijskih učinaka višedecenijskog postojanja Jugoslavije” i utvrđivanja nove strategije kojom bi istorijska nauka prevazišla mnoge svoje slabosti, uklonila mogućnost novih dogmi, te prihvatiti nove metode koje bi unaprijedile poziv. Ovakav zahtjev se obrazlagao potrebom uključenja u tokove evropskih i svjetskih dostignuća u istorijskoj nauci, jer bi samo to oslobodilo društvo i pružilo mu mogućnost da se oslobodi svoje opterećujuće prošlosti i da otvorenije ide ka budućnosti. Poziv je ponovno adresiran na “sve one naučnike dobre volje sa istog prostora kao i pre dve i po decenije, proširujući to na celi Balkan, da se naši brodovi ‘dobre volje i naučnog znanja’, istorije lišene ‘istorijskih stereotipa’ i istoričara bez naučnog i moralnog kredibiliteta, sastanu na pučini univerzalnosti nauke”. Zbirku tekstova “zatvara” drugi pogovor u kojem se podsjeća da je približavanje istini egzistencijalno pitanje za ljude sa Balkana “koje je momentalno prekriveno tmurnim oblacima mitomanije i vekovnih stereotipa” i stoga istoričari treba da uporno otkrivaju nove izvore i svjedočanstva na kojim bi gradili “naučno znanje koje dopuštaju objektivne okolnosti, nezavisno od istoričareve volje”.

Primjer angažovanijeg i kritičkog osvrtu na prošlost ponuđen nam je i tekstovima između ova dva pogovora, a organizovanih u četiri djela.

Prvi dio tekstova objedinjen je naslovom *Preispitivanje stereotipa*. Njega čini šest tekstova, a prvi predstavlja rezultate timskog rada istoričara, predstavljenih na naučnom skupu u Neumu 4-8. februara daleke 1985. godine: *Istraživanje nacionalno i jugoslovensko od početka XIX veka do savremenog doba u srednjoškolskim udžbenicima istorije*. Aktuelnost značaja udžbenika i u današnje vrijeme čini dodatno interesantnim ovaj tekst koji posebno podsjeća na društvenu odgovornost pri sačinjavanju udžbenika i na sadržaj koji sa svojom romantičarskom notom, političkom istorijom, zanemarivanjem integralnih postulata, personalizacijom istorije, negativnim kontekstom izraženim prema određenim društvenim stratumima, te sa iracionalnosti u građenju slike vlastite prošlosti može pripremiti negativna iznenađenja društvu u budućnosti.

Tekst *Nikola Pašić i stvaranje Jugoslavije – stereotipi i zablude* preuzeti su i skraćeni predgovori iz knjiga *Nikola Pašić, Saveznici i stvaranje Jugoslavije*, iz 1984. godine, te iz knjige *Nikola Pašić i jugoslovensko pitanje*, I-II, Beograd, 1985. Ovdje je u najkraćem ponuđeno obrazloženje jednog od najkontraverznijih pitanja jugoslovenske prošlosti sa ograničenjima vezanim za ovaj problem, sa naporom da se sa njega skinu mitske i političke zablude. Autor razlaže pravni položaj država koje

su netom ušle u Kraljevinu, ratne okolnosti, spoljnu politiku, kao i problem “zaro-bljavanja” ličnosti, i ne samo N. Pašića, u nacionalne i političke interese, postavljajući nova pitanja čiji odgovori zaslužuju više pažnje, nego apriorno presuđivanje bez pravog svjedočenja nauke. Pitanje ove ličnosti više je vezano za pitanje smisla postojanja jugoslovenske države, o snagama koje su je stvorile, o nemogućnosti uspostavljanja kompromisa i mnogim drugim koji su tek na dalekom horizontu naših utemeljenih saznanja.

Autor, kao i koautori narednog teksta (objavljenog 1985. godine) Drago Roksandić i Zorica Stipetić su (bili) mišljenja da je i tema *Velikosrpski hegemonizam i drugi nacionalizmi u protivrečnostima jugoslovenskog društva 1918-1941*. jedna od onih koja zahtjeva temeljita istraživanja zbog svoje pozicije između nauke, ideologije i politike, te je vrlo plodno tlo za stvaranje i održavanje stereotipnih predstava. Iz tih razloga ovdje je ponuđena i sa razlogom ponovljena štampanjem ovog priloga izuzetno kvalitetna i kompleksna metoda rada na ovakvoj vrsti problematike.

Uočena opasnost od uskonacionalnih i dogmatskih vizura, nacionalnih romanti-zama, granica svake vrste, iznudenih patriotskih ekspresija, apologetskih tirada, moralnih erozija, odsustvo dijaloga, neuvažavanje kontinuiteta, ali i drugih naučnih postulata kao rezultante društvenih protivrječnosti data je u tekstu-upozorenju pod nazivom *Protiv apologije vlastite istorije*.

U tekstu *Nacionalizam i politička kultura (Istorijsko iskustvo prvih godina jugoslovenske države)* ponuđena je izuzetno zanimljiva analiza jezika hrvatskih stranačkih listova u prvim godinama života Kraljevine, što je dobro došlo kao model istraživačima političke kulture međuratnog perioda i primjer “terora malih razlika” u istoriji Jugoslavije.

Prvi dio zbirke završava se dijelovima knjige *Istoriografija pod nadzorom. Prilozi istoriji historiografije I*, Đorđa Stankovića i Ljubodraga Dimića o kojoj je već bilo riječi na stranicama ovog časopisa.

U drugom dijelu knjige pod nazivom *Naučno proveravanje stereotipa* ponuđeno je nekoliko primjera istraživanja, a većinom vezanih za područje Slavonije. Tekstovi (*Srbi u državnoj upravi Slavonije u vreme provizorijuma (1918-1921)*, *Srbi u Slavoniji na izborima za Ustavotvornu skuptšinu 1920. godine*, *Srbi u državnoj upravi Slavonije za vreme sprovođenja centralizacije vlasti 1921-1929*, *Srbi u ‘državnoj vlasti’ i ‘unutrašnjoj upravi’ Slavonije za vreme diktature*), mada fokusirani na navedeni teritorij pružaju mnoštvo modela i ideja primjenjivih i na druga područja Kraljevine i na druge teritorijalne i društvene kategorije tadašnjeg vremena. Ovakav model detaljnog istraživanja društvene strukture na lokalnom nivou nudi mogućnost preispitivanja i provjeravanja stereotipnih predstava svake vrste i otvara mogućnost na novo “čitanje” prošlosti. Položaj pojedinih nacija, državna politika, unutrašnja uprava, uređenje grada, prisutnost vojske, uticaj političkih stranaka, štampe “prela-

mali” su se na mikro planu što ponuđena istraživanja mogu da rekonstruišu. Na sličan način primjer nudi i članak *Državna uprava u Zetskoj banovini za vreme diktature*, zasnovan na pomnim istraživanjima, obzirom da donosi karakteristike ove banovine, što je moguće uraditi i za druge banovine. Posljednji tekst drugog dijela *Reforma prosvete u Banovini Hrvatskoj i Srbi u Slavoniji* otkriva izvršene korjenite promjene u oblasti prosvjete, ozvaničene sa 54 naredbe i ukazuju na značaj koji je nova vlast pridavala ovoj društvenoj oblasti, kao i na odnos države prema novostvorenoj situaciji, odnosno kako se na ovom društvenom segmentu mogu “iščitati” odnosi političkih snaga u Kraljevini nakon Sporazuma Cvetković-Maček.

Treći dio zbornika, naslovljen *Nagoveštaji nove istorije* sadrži sedam raznorodnih tekstova. Prvi je *Jovan Bl. Jovanović i društvena istorija (Jedan zaboravljeni putokaz)* je ponovno podsjećanje na značaj bavljenja ličnostima kroz prošlost, njihovim znanjem i djelovanjem koje nam pruža sliku određenog vremena i idejnih strujanja, što uveliko doprinosi razumjevanju narastanja određenih procesa i ideoloških pravaca. U ovome slučaju nudi nam i sliku davnog otpora prema romantičarskim tokovima u srpskoj historiografiji, kao i na viđenje moguće sudbine zajednice sa susjednim narodima.

Kroz cjelokupan profesionalni angažman ponavljana misao o sudbini historičara u smislu “trpeljivosti prema vladajućima” i “podvrgnuta mediokritetstvu vladanja iskompleksiranih bivših pobednika i osionosti novokomponovanih osvjetnika” i mogućnosti da se ona zaobiđe zaokružena je i data pod nazivom *Uvod u etiku nove istorije*, a preuzeta iz knjige *Izazov nove istorije*, što je bila inspiracija za naredni tekst “Zašto ‘Izazov nove istorije?’”, u kome se nanovo sloboda postavlja kao predušlov i put ka znanju, kao stalno prisutni izazov kroz prošlost historiografije i kao jedini način da se uspostavi *nova istorija*, kao “reakcija na sve tradicionalne paradigme u historiografiji, a prvenstveno na tradicionalističku paradigmu političke historiografije”. Ona nastoji da uzme u obzir “sve aspekte ljudske delatnosti”, da poštuje uporedo i tradicionalne pristupe, dakle – “da se drži principa univerzalne intelektualnosti (moralnost, etičnost, kritičnost i vrhunski domet historijskih radova)”. Oko nje se postavljaju određene grupe teškoća, ali i pravci razvoja, ukratko eksplicirani u navedenom tekstu. *Žene u ustavima Kraljevine Jugoslavije (1918-1945)* primjer je jednog od pravaca koji sobom donosi nova istorija i koje u svakom slučaju valja usvojiti i slijediti za dobrobit vlastite historiografije i mjenjaanja društvenog položaja polovine čovječanstva.

Savezničko bombardovanje Nezavisne Države Hrvatske (1943-1945). (Istorijski stereotipi i stvarnost) predstavlja napor da se ukloni jedan od stereotipa, opterećujućih za historiografiju i to na osnovu novih dostupnih dokumenata.

Za proučavaoce socijalističkog perioda izuzetan će biti tekst *Savremena antinaučnost i modernizacija Srbije*, u kojem korjene savremene antinaučnosti autor analizom događanja u jugoslovenskom društvu vidi u šezdesetim godinama.

Treći dio završava tekstem *Istoričar Branko Petranović – čovek i naučnik epohe promena. (Nedovršeni esej)*, u kojem učenik tek daje obrise svog velikog učitelja, pa stoga i naslov ne može biti drugačiji.

Posljednji, četvrti dio naslovljen *Dijalog prošlosti i sadašnjosti* je neuobičajen, ali dobrodošao način komuniciranja sa istoričarem, odnosno sa njegovim znanjem. Ovaj dio čine intervjui koje je profesor Stanković vodio od 1994. do 2003. godine sa novinarima raznih časopisa (*Borba, Intervju, Dan, Svedok*). Zgusnuto znanje o pojedinim pitanjima prošlosti i sadašnjim političkim prilikama često je interesantnije imati na uvid, naročito neprofesionalcima i onima željnih brzog usvajanja naučnih sadržaja, nego se mukotrpno probijati kroz stranice analitičkih i pomno rađenih djela. Prezentovani oblik komunikacije sa istinskim znanjem predstavlja i jedan od mogućih modela prezentovanja novih spoznaja ili izražavanja novih naučnih pretpostavki, postavljanja hipoteza i načina predočavanja posebnog vitalizma istoriografije u ovom društvu zbog ritma rada i života, a da se pri tome ne iznevjerava naučna utemeljenost.

Kako je već sam naslov knjige – *Istorijski stereotipi i naučno znanje* – svojevrsno priznavanje bolesti u historiografskim krugovima i društvu, to je prvi korak ka izlječenju djelovanja u pravcu upornog i strasnog traganja za istinom i pouzdanje u mogućnost racionalnog puta dolaska do nje.

Ponudeni tekstovi i intervjui artikulišu potpunu posvećenost autora prostoru, vremenu, profesiji, znanju i humanističkom vrijednosnom sistemu. Oni, čini nam se, i pored mnogobrojnih očiglednih problema, ne obeshrabrujući se tragičnošću situacije, nastoje pomiriti jaz između mnogih kategorija – stereotipa, mitomanije i znanja, nacionalno suprotstavljenih krugova, različitih generacija posvećenih istorijskom znanju, različitih metodologija, nastojeći uspostaviti neke primarne moralne, duhovne i naučne forme. Zbog svega ovog, predstavljena knjiga je za ponovljena čitanja. ■

Sonja Dujmović